

Covid-19 Pandemisi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Açıklama

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Açıklaması*

I. Giriş

1. Covid-19 salgını halk sağlığı sistemlerini mahvetmekle tehdit ediyor ve tüm dünyada ekonomi, sosyal güvenlik, eğitim ve gıda üretimi gibi yaşamın tüm alanlarında yıkıcı etkilere sahip. Ön saflarda tıbbi tedavi sağlayan doktor ve hemşireler de dâhil olmak üzere on binlerce hayat çoktan yitirildi. Karantina gibi virüsün bulaşmasını kontrol altına almak için uygulanan kısıtlamalar nedeniyle insanlar işlerini kaybetti ve geçim kaynakları tehlikeye düştü. Salgından etkilenen pek çok ülkede okullar kapandı, insanlar toplu dini ritüeller, düğünler ve cenazeler gibi önemli kültürel ve toplumsal etkinlikler için bir araya gelemez hale geldi. Komite, bu bildirin başlangıcında salgının tüm kurbanlarının, ailelerinin ve birer parçası oldukları toplumların acısını paylaşmaktadır.
2. Pandemi, özellikle en kırılgan grupların sağlık hakkı olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanma bakımından derin olumsuz etkilere neden olmuştur. Aşağıda açıklandığı üzere, devletler bu etkileri önlemek ya da en azından hafifletmek için önlemler almakla yükümlüdür. Bununla birlikte, devletler insan hakları çerçevesi içinde hareket etmezlerse, alınan tedbirlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ihlal edebileceği ve en fazla ötekileştirilmiş grupların çektiği acıları artırabileceğine ilişkin açık bir risk söz konusudur. Salgınla mücadelede gerekli önlemleri alırken kimse geride bırakılmamalıdır.¹ Bu koşullar Komite'nin bu salgının ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerindeki en önemli etkilerini vurgulaması ve devletlere COVID-19 salgınıyla Sözleşme'deki yükümlülükleriyle tutarlı bir biçimde mücadele etmeleri için önerilerde bulunması gereğini doğurmuştur.

II. Salgının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Üzerindeki Etkileri

3. COVID-19 pandemisi insan haklarının bölünmezliğinin ve birbirine bağlılığının önemini etkili bir şekilde göstermektedir. Bu salgın aslında küresel bir sağlık tehdididir. Bununla beraber devletler tarafından salgınla mücadele etmek için alınan önlemler hareket özgürlüğü ve diğer haklar üzerinde kısıtlamalar getirdiği için salgının medeni ve siyasal haklardan yararlanma bakımından birçok etkisi söz konusudur. Bu

* Bu bildiri Komite tarafından 06 Nisan 2020 tarihinde kabul edilmiştir.

¹ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Bildirisi, "Kimseyi Geride Bırakmama Taahhüdü: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi" UN Doc. E / C.12 / 2019/1 (5 Nisan 2019).

nedenle, salgınla mücadele etmek için devletler tarafından alınan önlemlerin bütün insan haklarının korunmasını sağlamak adına makul ve orantılı olması esastır.

4. Sağlık sistemleri ve sosyal programlar on yıllar boyunca süregelen ve 2007-2008 küresel finansal krizi ile daha da artan kamu sağlığına ve diğer sosyal programlara yönelik kaynak kesintileri sonucu zayıflamıştır.² Sonuç olarak, mevcut salgının yoğunluğuyla etkili ve hızlı bir biçimde başa çıkmak için yetersiz donanımına sahiptirler.
5. Dezavantajlı ve ötekileştirilmiş gruplar mevcut krizden ciddi şekilde etkilenmektedir. Sağlığı ve bağımsızlığı zayıf olan yaşlılar koronavirüs bulaşımının ciddi sağlık sonuçlarına karşı özellikle savunmasızdır. Yatılı bakım tesisleri ya da toplu yaşam alanlarında ikamet edenler, mahkumlar ve gözaltındaki kişiler, gayriresmi yerleşim yeri sakinleri ile su, sabun ve dezenfekte edici malzemelere yeterli erişimi olmayan yerlerde yaşayanlar da yüksek bulaşma riski ile karşı karşıyadır. İşlerinin doğası dijital teknoloji vasıtasıyla evden çalışmaya izin vermeyen kargo çalışanları, çöp toplayıcılar, beden ve tarım işçileri gibi belli başlı işçi grupları yüksek enfeksiyon riskine maruz kalmaktadır. Salgına karşı ön saflarda kahramanca çalışan pek çok sağlık çalışanı kişisel koruyucu ekipman ve giysilerin yetersiz ya da eksik olması nedeniyle enfekte olmaktadır. Kimi gruplar ise birkaç ülkede koronavirüsün yayılımını sınırlamak için alınan önlemlerin sonuçlarından dolayı ciddi olarak dezavantajlı duruma gelmiştir. Bu gruplar arasında; ‘gig ekonomisi’ veya kayıt dışı sektördeki³ güvencesiz çalışanlar ile birlikte ev işçileri dâhil olmak üzere pek çok ülkede işten çıkarma, ücret ve sosyal yardım kaybıyla karşı karşıya kalan işçi kesimleri de bulunmaktadır. Kayıt dışı tacirler ve bazı küçük işletmeler faaliyetlerini yürütememektedir. Bu ise kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler açısından derin bir ekonomik güvencesizlik sonucunu doğurmaktadır.
6. Kamu malları ile sosyal programların yetersizliği küresel düzeydeki gelir ve refah eşitsizliklerini de derinleştirmektedir. Yoksulluk içerisinde yaşayanlar yukarıda söz edilen mal ve hizmetleri özel sektörden satın alamazlar ve karantina, ‘tecrit’ uygulamaları ile olumsuz ulusal ve uluslararası ekonomik durumun orantısız yükünü taşımaktadırlar.
7. Okulların, teknik ve yükseköğrenim kurumlarının kapalı olduğu yerlerde eğitime çevrimiçi olarak devam etmek için çaba harcanmaktadır. Bu uygulamalar, eve kapanmanın eğitim hakkına etkisini azaltmak için önemli tedbirlerdir. Ancak, uygun fiyatlı internet hizmetleri ile bilgisayar, akıllı telefon ve tablet gibi ekipmanlara erişimdeki eşitsizlik nedeniyle zengin ve yoksul öğrenciler arasındaki eğitim eşitsizliklerinin derinleşmesi riskini de beraberinde getirmektedir.
8. Covid-19 pandemisi pek çok toplumda hala derine gömülmüş biçimde var olan cinsiyet kalıp yargıları ve rolleri dikkate alındığında, çocuklar ile evdeki hasta ve yaşlılara bakma sorumluluğu orantısızca kadınlara yüklendiği için cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirme tehdidini de taşımaktadır. Ailelerin tecrit ya da karantinada olduğu koşullarda kadınlar ev içi şiddete karşı daha savunmasız olabilir ve buna karşı başvuru yapılabilecek merciler de sınırlı olabilir.
9. Yerli halklar, mülteciler, sığınmacılar ile çatışmadan etkilenen ülke veya bölgelerde yaşayanlar bu salgın esnasında özellikle savunmasızdır. Pek çoğu su, sabun, dezenfektan, Covid-19 testi ve sağlık hizmetlerine yeterli erişimden yoksundur. Bu nüfuslar, kronik hastalık ve geri plandaki sağlık sorunlarından sıklıkla daha yüksek oranda muzdariptirler ve bu durum onların Covid-19 kaynaklı ciddi sağlık şikayetlerinin oluşması riskini artırmaktadır.

² BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Başkanı tarafından Taraf Devletlere Mektup, 16 Mart 2020; BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Bildirisi, “Kamu borçları, kemer sıkma önlemleri ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi” UN doc. E / C.12 / 2016/1 (24 Haziran 2016).

³ Bkz. Komite’nin 18, 19 ve 23 numaralı genel yorumları.

III. Tavsiyeler

10. Bu kriz esnasında Sözleşme'den kaynaklı haklar ve yükümlülüklerin korunması ve yerine getirilmesini sağlamak amacıyla devletler bir dizi acil önlem almalıdır. Salgına müdahale, halk sağlığını korumak için özellikle "mevcut en iyi" bilimsel kanıtlara dayalı olmalıdır.⁴
11. Alınan tedbirlerin Sözleşme'den kaynaklı hakları sınırladığı durumlarda Sözleşme'nin 4. Maddesinde belirtilen şartlara uyması gerekir. Esas itibarıyla, Covid-19'un sebep olduğu halk sağlığı kriziyle mücadele etmek için alınan bu önlemler gerektiği ölçüde, makul ve orantılı olmalıdır. Taraf Devletler tarafından pandemi ile mücadelede benimsenecek acil durum önlem ve yetkileri kötüye kullanılmamalı ve halk sağlığını korumak için gerekli olmadıklarında kaldırılmalıdır.
12. Salgınla mücadelede tüm insanların doğuştan gelen onuru⁵ saygı gösterilerek korunmalı ve Sözleşme'nin getirdiği asgari temel yükümlülüklerle öncelik verilmelidir.⁶ Bu zor bağlamda, adalete ve etkili yasal çözüm yollarına erişim bir lüks değil, özellikle en kırılgan ve ötekileştirilmiş gruplarınsı olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel hakları korumak için temel bir unsurdur. Bu nedenle, örnek vermek gerekirse, kolluk kuvvetlerinin aile içi şiddet vakalarına müdahale etmesi, aile içi şiddet yardım hatlarının işlevsel olması, aile içi şiddete maruz kalan kadın ve çocuklar için adalete ve yasal yollara etkili erişimin sağlanması esastır.
13. Devletlerin krize kapsamlı ve koordineli bir sağlık hizmeti sağlayarak müdahale edebilmesi için hem kamu hem de özel sektördeki tıbbi kaynakların seferber edilerek nüfusun tümü arasında paylaşılmasını sağlamaya yönelik uygun düzenleyici tedbirlerin alınması esastır.⁷ Krize ön saflarda müdahale eden tüm sağlık çalışanlarına bulaşmaya karşı uygun koruyucu giysi ve malzeme sağlanmalıdır. Karar alıcıların sağlık çalışanlarına danışması ve tavsiyelerine gereken önemi vermesi de elzemdir. Sağlık çalışanları Covid-19 gibi hastalıkların yayılmasına ilişkin erken uyarı sinyallerinin verilmesi ve hastalığı önleme ve tedavi etmede etkin tedbirlerin önerilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.
14. Taraf Devletler, sağlık hakkı da dâhil olmak üzere tüm ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamak için mevcut kaynakları en üst seviyede ayırmakla yükümlüdür. Devletler, pandemi ve onunla mücadelede alınan önlemlerin en fazla ötekileştirilmiş gruplarda orantısız olumsuz etkilere sahip olduğunu göz önünde tutarak; COVID-19 ile mücadelede ihtiyaç duyulan kaynakları bu gruplar üzerinde daha fazla ekonomik yük yaratmayacak en adil şekilde seferber etmeye dönük çabayı göstermelidir. Kaynakların tahsisinde bu grupların özel ihtiyaçlarına öncelik verilmelidir.
15. Tüm Taraf Devletler salgının yaşlılar, engelliler, mülteciler ve çatışmadan etkilenen bölgelerde yaşayanların yanı sıra yapısal ayrımcılığa uğrayan dezavantajlı topluluk ve grupların üzerindeki etkisini hafifletmek ve sözü edilen grupları korumak için acilen özel amaçlı önlemler almalıdır. Bu önlemler her şeyden önce erişim sıkıntısı yaşayan topluluklara su, sabun ve dezenfektan temin edilmesi, kaçak göçmen işçiler dâhil tüm işçilerin işlerini, ücretlerini ve menfaatlerini korumak için odak programların oluşturulması, salgın sırasında evlerin haciz ve tahliye edilmemesi için borçların ertelenmesi, ihtiyacı olan herkese gıda ve gelir güvenliği temin etmek için sosyal yardım programlarının sağlanması, Romanlar gibi azınlık gruplar ve yerli halkların

⁴ Bkz. Komite'nin bilim hakkındaki 25 numaralı genel yorumu.

⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne Giriş.

⁶ Bkz. Komite'nin 3 numaralı genel yorumunun 10. ve 11. paragrafları.

⁷ Bkz. Komite'nin ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı hakkı hakkındaki 14 numaralı genel yorumu.

sağlığı ve geçim kaynaklarını korumak için özel önlemler alınması ve internet hizmetlerine herkesin uygun ve adil erişiminin sağlanmasını içermektedir.

16. Tüm çalışanlar işyerinde bulaşma riskinden korunmalı ve devletler işverenlerin bu riski en aza indirmelerini sağlamak için uygun düzenleyici tedbirler almalıdır. Bu önlemler alınana dek işçiler çalışmak zorunda bırakılamaz. Çalışanlar yeterli koruma olmadan çalışmayı reddettikleri takdirde disiplin cezaları veya başka cezalardan korunmalıdır. Buna ek olarak, devletler pandemi sırasında işçilerin işlerini, emekli maaşlarını ve diğer sosyal haklarını korumak ve ekonomik etkileri azaltmak için örneğin ücretleri sübvans etmek, vergi indirimi sağlamak ve ek sosyal güvenlik ve gelir koruması programları tesis etmek suretiyle acil önlemler almalıdır.⁸
17. Gıda ve hijyen ürünleri ile gerekli ilaç ve malzemelerde vurgunculuğu önlemeye yönelik düzenleyici önlemler de alınmalıdır. Tavsiye edilen önlemler arasında, pandemi sırasında bu tür malzemelerdeki tüm KDV'nin kaldırılması ve yoksullar açısından uygun fiyatlı olmalarını sağlamak için temel gıda ve hijyen ürünlerinin maliyetlerinin desteklenmesi yer almaktadır.
18. Hem virüs bulaşma riskini düşürmek hem de toplumu tehlikeli yanlış bilgilere karşı korumak için salgın hakkında doğru ve erişilebilir bilgi temel önemdedir. Doğru ve erişilebilir bilgi koronavirüs enfeksiyonuna yakalananlar da dâhil olmak üzere savunmasız gruplara karşı damgalama ve zararlı davranış riskini düşürmede çok önemlidir. Bilgi düzenli olarak, erişilebilir bir formatta ve tüm yerel ve yerli dillerde sağlanmalıdır. Okullar ve yükseköğretim kurumları salgın nedeniyle kapalı iken çevrimiçi eğitim programlarından eşit şekilde yararlanabilmeleri için, özellikle yoksul toplumlarda ve bölgelerde bulunan tüm öğrencilerin uygun fiyatlı internet hizmetlerine ve teknik ekipmanlara erişimini hızlandırmak için de önlemler alınmalıdır.
19. Covid-19 pandemisi, Sözleşme'de yer alan temel bir ilke olan uluslararası yardım ve işbirliğinin çok önemli olduğunu vurgulayan küresel bir krizdir.⁹ Uluslararası yardım ve işbirliği virüsle mücadelede araştırma, tıbbi teçhizat ve en iyi uygulamaların paylaşılması, krizin ekonomik ve sosyal etkilerinin azaltılması için eylem koordinasyonu ile etkili, adil bir ekonomik iyileşmenin sağlanması için tüm devletlerin ortak girişimini içermektedir. Korunmasız ve dezavantajlı grupların yanı sıra en az gelişmiş ülkeler dâhil olmak üzere kırılgan ülkeler ile çatışmalı ve çatışma ertesi durumdaki ülkelerin ihtiyaçları bu türden uluslararası çabaların merkezinde olmalıdır.
20. Taraf Devletlerin, COVID-19 ile mücadeleye dönük küresel çabalara dair sınırlarının ötesinde yükümlülükleri bulunmaktadır. Özellikle, gelişmiş devletler dünya genelinde pandeminin en yoksul kurbanlarının hayati malzemelere erişimini engellemekle sonuçlanacak tıbbi teçhizatın ihracatına sınır koyma gibi kararlardan kaçınmalıdır. Ayrıca Taraf Devletler tek taraflı sınır tedbirlerinin zaruri ya da gerekli malzemeler, gıda hammaddeleri ve sağlık gereçlerinin akışını engellemediğinden emin olmalıdır. Ulusal tedariki sağlama amacına dayalı her türlü kısıtlama orantılı olmak ve diğer ülkelerin acil ihtiyaçlarını göz önüne almak durumundadır.
21. Devletler ayrıca, borç azaltmayı mümkün kılacak mekanizmaların sağlanması gibi tedbirlerle, gelişmekte olan ülkelerin pandemi ile mücadeledeki mali yükünü hafifletmek için uluslararası finans kurumlarındaki oylama yetkilerini kullanmalıdır. Taraf Devletler ayrıca, Covid-19 ile ilgili tanı, ilaç ve aşılardan gibi bilimsel ilerlemelerin avantajlarına evrensel erişim sağlamak için uygulanabilir fikri mülkiyet rejimlerinde esneklikleri veya diğer düzenlemeleri teşvik etmelidir.
22. Ekonomik ve mali nitelikteki tek taraflı yaptırımlar sağlık sistemlerini zayıflatır ve özellikle tıbbi teçhizat ve malzemenin satın alınması bağlamında koronavirüs ile

⁸ Bkz. Sözleşme kapsamındaki işçi haklarının korunması hakkında 18, 19 ve 23 numaralı genel yorumlar.

⁹ Bkz. Örnek olarak Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması Sözleşmesi'nin 2(1), 11 ve 15 numaralı maddeleri.

mücadele çabalarını baltalayabilir. Salgından etkilenen ülkelerin Covid-19 pandemisi ile etkili bir şekilde mücadele etmek için ihtiyaç duydukları kaynaklara erişebilmelerini sağlamak adına bu tür yaptırımlar kaldırılmalıdır.¹⁰

23. Salgın hastalıklar, ulus aşırı tehditlerle yüzleşmek için uluslararası bilimsel işbirliği ihtiyacının önemli bir örneğidir. Virüs ve diğer patojenler sınırları tanımazlar. Yeterli önlemler alınmazsa, yerel bir salgın yıkıcı sonuçları olan bir pandemiye hızla dönüşebilir. DSÖ'nün bu alandaki rolü esastır ve bu yüzden desteklenmelidir. Pandemilerle etkili bir şekilde mücadele etmek, ulusal çözümler yetersiz olduğundan devletlerin uluslararası işbirliğine yönelik daha güçlü taahhütler vermesini gerektirir. Gelişmiş uluslararası işbirliği, örneğin potansiyel patojenlere dair bilimsel bilgilerin paylaşılması yoluyla, devletlerin ve uluslararası örgütlerin, özellikle DSÖ'nün pandemilere hazırlığını artırmalıdır. Uluslararası işbirliği ayrıca pandemiye dönüşme potansiyeline sahip salgın hastalıklar hakkında devletlerin zamanında sağladığı şeffaf bilgilere dayanarak erken uyarı mekanizmalarını iyileştirmelidir. Bu, en iyi bilimsel kanıtlara dayanan, salgınları kontrol etmeyi ve bir pandemiye dönüşmelerini önlemeyi amaçlayan erken müdahaleleri mümkün kılacaktır. Bir pandemi gelişirse, özellikle tıbbi alandaki en iyi bilimsel bilgi ve uygulamaların paylaşılması, hastalığın etkisini hafifletmek ve etkili tedavilerle aşuların bulunmasını hızlandırmak için çok önemli hale gelir. Nihayetinde pandeminin ardından birtakım dersler çıkarmak ve gelecekteki olası pandemilere hazırlığı artırmak için bilimsel araştırmalar teşvik edilmelidir.
24. Covid-19, toplumsal cinsiyet eşitliğini ileri bir noktaya taşımak için halk sağlığı sistemlerine, kapsamlı sosyal koruma programlarına, insana yakışır iş, barınma, gıda, su ve temizlik sistemlerine ve ilgili kurumlara yeterli yatırımların kritik rolünü vurgulamıştır. Bu tür yatırımlar, küresel salgınlara etkili bir şekilde yanıt vermek ve hem ülkeler içi hem de ülkeler arası derin gelir eşitsizlikleri de dâhil olmak üzere eşitsizliğin kesişimsel formlarına karşı koymak için çok önemlidir.¹¹
25. Son olarak, Komite, tüm Taraf Devletleri, Covid-19 pandemisi ile başa çıkmak için kaynakların olağanüstü seferber edilmesini, Sözleşmede yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan tam ve eşit şekilde yararlanmaya yönelik uzun vadeli kaynak seferberliğine ivme kazandırılmasını sağlamaya çağırılmaktadır. Devletler bunu yaparak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin "korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğünü kullanabilen özgür insanlar"¹² dünyası ideale ulaşmanın temelini oluşturacaklardır. Ulusal ve uluslararası işbirliğini ve dayanışmayı kolaylaştıran mekanizmalar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi için gerekli kurum ve programlara yapılan önemli yatırımlar, dünyanın gelecekteki pandemilere ve afetlere daha iyi hazırlanmasını sağlayacaktır. Komite, Covid-19 pandemisinin ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerindeki etkisini, Sözleşme kapsamındaki çeşitli görevlerini yerine getirerek izlemeye devam etmeyi amaçlamaktadır.

¹⁰ Bkz. Komite'nin ekonomik yaptırımlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygı arasındaki ilişkiye dair 8 numaralı genel yorumu.

¹¹ Bkz. A / RES / 70/1, Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, 10. Hedef.

¹²Bu taahhüt Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin önsözünde de kabul edilmektedir.